

יאסר עואד¹, ח'אולה זועבי^{1,2} ומחמוד חליל¹

דמות המורה הטוב בתרבות הערבית

¹המכללה האקדמית סכנין להכשרת עובדי הוראה

²צ"ס לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת תל-אביב

תקשורת: יאסר עואד, דוא"ל : awad_y@netvision.net.il

תקציר

מחקר זה בוחן את הקשר בין תכונות ומאפיינים תרבותיים של סטודנטיות ערביות, פרחי הוראה, לבין תפיסת תכונות המורה הטוב.

במחקר השתתפו 122 סטודנטיות ערביות הלומדות במסלול הגיל הרך במכללת סכנין. ממצאיו עולה שהסטודנטיות מתחלקות לשתי קבוצות: האחת מצדדת בתכונות ובמאפיינים תרבותיים מסורתיים והאחרת מצדדת בתכונות ובמאפיינים תרבותיים מודרניים.

הממצאים מלמדים כי תכונות ומאפיינים תרבותיים מסבירים את ההבדלים בנוגע לתפיסת תכונות המורה הטוב. יתרה מזו: מן הממצאים עולה שסטודנטיות בעלות מאפיינים תרבותיים מודרניים מדרגות גבוה את תכונות המורה הטוב בסדר הבא: מורה אשר מפתח יכולות קוגניטיביות בקרב תלמידים, מתקשר היטב עם התלמידים, יוצר אווירה נינוחה בכיתה ושומר עליה, בקיא ושולט בידע יותר מאשר הסטודנטיות בעלות התכונות והמאפיינים התרבותיים המסורתיים. זאת ועוד: נמצא שסטודנטיות בעלות מאפיינים תרבותיים מודרניים הגדירו מורה טוב כמורה המלמד בשתי רמות: ברמה הפרטנית (מורה מול תלמיד) וברמה הקולקטיבית (מורה מול כיתה).

מילות מפתח: מורה טוב; סטודנטים ערבים; תרבות; תפיסות תכונות

1. מבוא

"מורה טוב" הוא מושג ייחודי שהפרט מייחס לו תכונות שונות. מסקירת הספרות העוסקת בנושא עולה שתכונות המורה הטוב מושפעות מחוויותיו האישיות של הפרט, מניסיונו לאורך השנים (Bannink & Van Dam, 2007; Reichel & Arnon, 2009) ומן הזהות התרבותית שרכש מילדותו.

מחקר זה בוחן את השפעת התרבות על תפיסת דמות המורה הטוב ובעיקר את הקשר בין עמדות תרבותיות של סטודנטים ערבים, פרחי הוראה, לבין תפיסתם את המושג "מורה טוב". מסקירת הספרות המחקרית עולה שתפיסתם של פרחי הוראה מהחברה הערבית בכל הנוגע לתכונות המורה הטוב בהקשר התרבותי כמעט לא נבחנה. מחקר זה בא להשלים את החסר בנושא זה, שכן מטרתו לבדוק את הקשר בין המאפיינים התרבותיים של פרחי הוראה ערבים לבין תפישותיהם בכל הנוגע לתכונותיו של המורה הטוב. הבנת דמות המורה הטוב כפי שהיא משתקפת בעיני פרחי הוראה יש בה כדי לסייע להבין מיהם המורים לעתיד, מה מכוון את התנהגותם, ומהו האידיאל המקצועי-אנושי שהם מייחסים למורה, כלומר לעצמם (רייכל וארנון, 2005).

בתקופות היסטוריות שונות יוחסו למושג "מורה טוב" תכונות שונות. כך ניתן להצביע על דימויים שונים ומגוונים למושג זה מימי קדם ועד ימינו (Arnon & Reichel, 2009). לפיכך מורה זה מכונה בכינויים מגוונים: "מורה רצוי" (רייכל וארנון, 2005); "מורה ראוי" (כרמלי, 2006); "מורה מחנך" ו"מורה מצליח" (אלוני, 2006); "מורה מומחה" (Kambich, 2007); "מורה מצוי", (Raymond, 2007; Hargrove, 2005); ו"מורה אידיאלי" (בן-פרץ, גלעדי וקורץ, 1983; Reichel & Arnon, 2009).

כבר מימי קדם המורה הטוב תואר על ידי פילוסופים שונים בתארים שונים, כמו מיילדת, אמן השימוש בידע, מודל לחיקוי, משחרר, מחנך בהתאם לטבע, אקסיסטנציאליסט, מתווך, ממוקד תלמיד וכפוסט-מודרניסטי (Arnon & Reichel, 2009). בתקופה האסלאמית תואר המורה הטוב על ידי אבן ג'מאעה כבעל נימוסים יפים וכמוסרי, בעל ידע והשכלה, שליח, דואג לאינטרס תלמידיו, אובייקטיבי בהתייחסותו לתלמידיו, רוקם קשרים חברתיים עם תלמידיו ושומר על מראה חיצוני יפה וצנוע (אבן ג'מאעה, 1935). אבן סינא (2007) תיאר את המורה הטוב כמתחשב בהבדלים הלימודיים הקיימים בין תלמידיו, מתחשב בנטייתיהם הלימודיות ובתחביביהם, משתמש בהענשה לצורך עיצוב התנהגותם של תלמידיו, מנומס ומסור,

בקיא בלימוד קבוצתי, מנחה ומדריך. אל-גיזאלי תיאר אותו כאיש אמין, צודק, בעל רחמנות וסבלנות כלפי תלמידיו, שליח, קרוב לאלוהים ומאמין באחרית הימים, בעל ידע והשכלה, מכיר את תלמידיו ברמה מחשבתית ונפשית ומתחשב בהבדלים האישיים ביניהם (אל-גיזאלי, 2001). אבן ח'לדון תיאר את המורה הטוב כאדם המתייחס לתלמידיו באהבה ובגמישות ונמנע מלהיות גס; אדם בעל סבלנות גבוהה, בעל יכולת הסבר והמחשת חומר הלימוד, מתחשב בתלמיד ומחנך אותו באופן הדרגתי – מן הקל אל הכבד (אבן ח'לדון, 1965).

בשני העשורים האחרונים מושג המורה הטוב זכה לתיאורים שונים ומגוונים. הוא תואר כ- "אינטלקטואל" – רוצה לומר: זה המשלב בתהליך ההכשרה בין הלימוד הרפלקטיבי ובין התחום היישומי במטרה לעצב תלמידים חושבים ואזרחים פעילים (Giroux, 1988). כפיר ובכר (2001) גורסות שמורה טוב הוא זה אשר מביא בחשבון את יעדי החינוך וההוראה, את אופיים של נושאי הלמידה השונים, את מגוון חומרי הלמידה, את שיטות ההוראה בכלל ואת השונות בין התלמידים בפרט. ריד ואחרים (Reed et. al, 2002) תיארו את המורה הטוב כאדם אכפתי, ככזה המאפשר דיאלוג רפלקטיבי ומדגיש את תחום ההוראה. לאם (Lamm, 2000) תיאר את המורה הטוב כאדם המחנך לתרבות, כסוכן שימור/שינוי חברתי, כמי שמפתח את אישיות הפרט וכמי שמספק לסטודנט ידע דיסציפלינארי. אדמנית (2003) מתארת את המורה הטוב כמורה לחיים לתלמידיו. הווה אומר: נוסף להוראה הבסיסית שמורה זה מספק, הוא מכשיר את תלמידיו גם לחיים, כך שבמשך כל חייו התלמיד יזכור לטובה את האיכויות שאותו מורה העניק לו. בן חורין (2004) סבור שבמורה הטוב יש מתכונות ההורה הטוב: הוא רגיש, מתעניין ומקשיב, מבין, מעודד, תומך, מעניק ביטחון, מחזק את נקודות החוזק ותומך בנקודות החולשה של התלמיד. זאת ועוד: מורה טוב מתואר כבעל יכולת לסקרן את תלמידיו ברמה מדעית ולחשוף את יכולותיהם האינטלקטואליים תוך התחשבות בקשיי ההתמודדות שלהם עם הנושאים הנלמדים. מבחינתו של אבינון (2004), מורה טוב הוא אדם אמיץ, מתנהג בכנות, בעל הבנה, כבוד עצמי, מודעות עצמית, אחריות אישית, דמיון יוצר, כושר אלתור ומשחק ובעל חוש הומור. מבחינה מקצועית, הוא בר-סמכא בתחומו, בקיא בסגנונות שונים ומגוונים של למידה והוראה, אדם בעל מקוריות מחשבתית וסקרנות יוצרת, בעל מיומנות ברטוריקה ובשטף דיבור, מנהל "סיטואציות למידה". מבחינה פדגוגית, הוא מהווה מקור לדוגמה אישית, מכוון, יועץ, מסייע בפיתוח סקרנות אינטלקטואלית ומוטיבציה ללמידה בקרב תלמידיו ומביע את רעיונותיו בלשון פשוטה ומובנת.

כרמלי (2006) מבחין בין שני דגמים של מורים: האחד – רואה את המורה המקצועי-הפרופסיונאלי כדגם למורה הטוב; האחר – רואה את המורה הטוב כמחנך וכמפתח את אישיותו המוסרית של התלמיד. אלוני (2006) סבור שמחנך טוב וראוי אמור להיות אינטלקטואל, פתוח, בעל רוחב דעת ואופקים, אכפתי, חושב באופן אוטונומי וביקורתי, הגיוני, מוסרי, מייחס לזולת ערך אנושי שווה, דוגל בצדק חברתי ובסובלנות, נוהג באחריות ובכבוד, הגון ומתחשב ובעל נוכחות פדגוגית המאפשרת לו השפעה חינוכית על תלמידיו. אל-עאמרי (2009) תיארה את המורה הטוב כאדם אשר אוהב את מקצועו, צנוע, אסרטיבי, יציב ומאוזן, בעל מראה נאות, חכם, מכיר היטב את תלמידיו ומבין אותם, בקיא בחומר, משכיל, דייקן בזמן, חברתי, נעים הליכות עם תלמידיו, מסור, מכבד את תלמידיו, בעל יכולת ניהול כיתה, נותן הזדמנות לתלמידיו להביע דעתם, מקשיב יותר מאשר מדבר, מעודד, בעל חוש הומור, בעל יכולת תרגום החומר התאורטי למעשי.

מחקרים אמפיריים מעטים עסקו בתכונות המורה הטוב בקרב אוכלוסיות שונות. במחקר שנערך בקרב תלמידי בית ספר יסודי, התלמידים העריכו את המורה הטוב כאדם המעניק כבוד לתלמידיו, אינו מפלה ביניהם, פונה לחלק הבוגר שלהם, מרגיע ומפחית את חרדותיהם, מאמין ביכולותיהם ובכישוריהם, דואג וקשוב לצורכיהם (קובובי, 1977). במחקר נוסף שנערך בקרב תלמידי בית ספר ציינו תלמידים אלה שלדעתם מורה טוב הוא מורה המעניק יחס אישי לתלמידיו, תומך ומעודד אותם, פתוח לקבלת ביקורת מתלמידיו, יוצר קשר טוב עם ההורים, נוכח בבית הספר ובכיתה, דייקן בזמן ומגלה התלהבות (Meighan, 1981). מחקרים של פרידמן וקורונגולד (1995), שהתמקדו באינטראקציה בין המורה לתלמידים, מצאו שהתלמידים דיווחו כי מנקודת מבטם מורה טוב הוא זה המעניק יחס אנושי ואישי לתלמידיו, מייעץ ומסייע בפתרון בעיותיהם. כמו כן, התלמידים הביעו הערכה למורים השומרים על אווירה רגועה, משתמשים בהומור בעת הלימוד ובקיאים בחומר הלימוד ובשיטות ההוראה. במחקר שערכו כפיר ובכר (1996) בנושא תפיסת האפיונים החשובים והרצויים של המורה בקרב קבוצת הורים נמצא, שהורים ייחסו למורה הטוב תכונות, כגון: מעריך את תלמידיו בצורה הוגנת, מכבד, מעודד ותומך רגשית בתלמידיו, מבין אותם, מבין את בעיותיהם האישיות ומטפל בבעיות המשמעת שלהם.

רייכל וארנון (2005) חקרו את תכונות המורה הטוב בקרב שתי קבוצות: (1) קבוצת סטודנטים פרחי הוראה במכללה להכשרת מורים; (2) סטודנטים לחינוך שהם כבר מורים בפועל, המשלמים תואר ראשון במכללה להכשרת מורים או במכללה אקדמית אזורית. במחקר זה נמצא כי שתי הקבוצות, הן פרחי הוראה והן המורים, תופסות את

המורה הטוב כבעל אמפטיה וקשוב. אולם הקבוצות נבדלו במידת החשיבות שהן ייחסו לידע המקצועי כמאפיין של מורה טוב: כמעט כל המורים ייחסו לידע המקצועי חשיבות רבה לעומת שני שלישים בלבד בקבוצת פרחי ההוראה. מן האמור לעיל עולה, שאל-עאמרי (2009) וכפיר ובכר (1996) סבורים שדמותו של המורה הטוב מורכבת משני מרכיבים בסיסיים: המרכיב המקצועי המתייחס לטיב הביצוע והמרכיב האישי מתייחס לתכונותיו האישיות של המורה – תכונות הנחשבות כנחוצות כדי להכתירו כמורה טוב.

עם זאת, סקירת הספרות העוסקת בנושא זה מלמדת שהתייחסות אמפירית מעמיקה להשפעתם של תכונות ומאפיינים תרבותיים על תפיסת המורה הטוב בחברה הערבית לוקה בחסר. זמורה (1990) סבורה שהתכונות והמאפיינים האישיים של הפרט משפיעים על עמדותיו. כך שמורה שמרני יתמקד בסגנון הוראה שבו התכנים הלימודיים וצבירת ידע מהווים מטרה בפני עצמה, לעומתו מורה מתקדם, שהוא גמיש יותר, סובלני יותר, יבחר סגנון ממוקד פיתוח מרבי הנחוץ לתלמיד.

בהקשר התרבותי, במחקרים השוואתיים בין סטודנטים ערבים ליהודים בנושא תפיסת המורה הטוב נמצא כי לתרבות יש השפעה על תפיסת המורה הטוב. ממצאי המחקר של קציר ואחרים (2007) מצביעים על הבדלים תרבותיים ולשוניים בתפיסת דמות המורה הטוב בין סטודנטים להוראה ערבים ויהודים. ההבדלים העיקריים משתקפים ביחסים הבינאישיים של המורה, בתפקיד המורה כמנחה ומדריך, בסגנון ממוקד מורה לעומת סגנון ממוקד תלמיד ובתחושות התלמידים ורגשותיהם כלפי המורה. מחקרן של רייכל וארנון (Reichel & Arnom, 2009) בדק את ההבדלים ואת קווי הדמיון בתפיסת המורה הטוב בקרב מדגם של יהודים וערבים מכלל אוכלוסיית ישראל תוך התמקדות בשני היבטים: מגדר ואתניות. ממצאיו עולה שהעמדות כלפי המורה הטוב הן עמדות התלויות תרבות-לאומית (ethno-culture).

המחקרים שהוצגו לעיל הם מחקרים השוואתיים המשווים בין משתתפים ערבים למשתתפים יהודים, לפיכך ממצאיהם מדווחים על שונות בתפיסת המורה הטוב בין שתי התרבויות. לעומת זאת, מחקרנו זה מתמקד בהשפעת תכונות ומאפיינים תרבותיים על תפיסת המורה הטוב בקרב סטודנטיות בעלות רקע תרבותי דומה – ערביות, מוסלמיות. המחקר מניח שקיימים שלושה מרכיבים עיקריים, בעלי זיקה הדדית בולטת, המאפיינים את התרבות הערבית. מרכיבים אלה הם: מרכיב הקולקטיבי בחברה, מרכיב הדת (שהוא מרכיב מרכזי בחברה הערבית) ומרכיב תפיסת חלוקת התפקידים על פי מגדר (עואד, זועבי וחליל, 2009; Barakat, 2000). מטרנתו

במחקר זה היא לבחון האם קיים קשר בין המאפיינים התרבותיים של הסטודנטיות לבין תפיסתן את המורה הטוב.

2. מתודולוגיה

מחקר זה משתמש במתודולוגיה של כלים כמותיים. יתרונה של שיטת המחקר הכמותי הוא בכך שניתוח תשובות הסטודנטים קל יותר ושיטת הניתוח אחידה. הכלי הכמותי בא לידי ביטוי במילוי שאלון אשר כלל קשת של עמדות, תפיסות ואמונות.

2.1. אוכלוסיית המחקר

אוכלוסיית המחקר מנתה 122 סטודנטיות מוסלמיות – תלמידות במסלול הגיל הרך במכללת סכנין להכשרת עובדי הוראה. 33 תלמידות שנה א; 34 תלמידות שנה ב; 27 תלמידות שנה ג ו-28 תלמידות שנה ד. 14 סטודנטיות נוצריות ודרוזיות שלמדו עמן נופו בשלב המקדים משום מספרן הנמוך.

2.2. משתני המחקר

משתני המחקר הם:

א. תפיסות ועמדות חברתיות/תכונות ומאפיינים תרבותיים:

1. מידת הקולקטיביזם לעומת מידת האינדיבידואליזם;

2. מידת הדתיות;

3. תפיסת חלוקת תפקידים על פי מגדר;

ב. תפיסת התכונות המאפיינות את המורה המצליח

2.3. תיאור אוכלוסיית המחקר

כאמור, אוכלוסיית המחקר מנתה 122 סטודנטיות מוסלמיות שהן כ-90.0% מן התלמידות במסלול הגיל הרך במכללת סכנין להכשרת עובדי הוראה. 95.1% מהסטודנטיות בגילאים 20-30; 41.8% מהסטודנטיות רווקות; 25.4% נשואות ללא ילדים ו-32.8% נשואות עם ילדים.

2.4. כלי המחקר

השאלון ששימש אותנו כלל שני חלקים. הראשון: שאלון עבור תפיסות ועמדות חברתיות; השני: שאלון עבור התכונות המאפיינות את המורה המצליח. שני

החלקים הם שאלוני מדף שתורגמו לשפה הערבית ועברו תיקוף, הן של ניסוח והן של תוכן.

2.4.1. שאלון

בשאלון זה באה לידי ביטוי ההגדרה האופרטיבית למשתנים דלעיל. השאלון כלל שלושה סוגים של שאלות: (א) שאלות סגורות רב-בררתיות שבהן המשיב צריך לבחור את התשובה המתאימה לו; (ב) היגדים שדורגו על פני סולם ליקרט שנע בין 1 (הנמוך ביותר) עד 5 (הגבוה ביותר); (ג) פרטי רקע דמוגרפיים: גיל, מצב משפחתי ועוד.

2.4.1.1. שאלון תפיסות ועמדות חברתיות

השאלון ששימש אותנו במחקר זה, שימש גם את עואד ואחרים (2009). שאלון זה מורכב מ-117 פריטים אשר בודקים את תפיסת הסטודנטים בנוגע לשלושה מרכיבים:

א. תפיסות ועמדות כלפי חברה קולקטיבית (50 פריטים).

ב. תפיסות ועמדות כלפי הדת (8 פריטים).

ג. תפיסות ועמדות כלפי חלוקת תפקידים על לפי מגדר (59 פריטים).

הנבדקים התבקשו לציין את עמדתם בנוגע להיגדים בשלושת המרכיבים הללו. כל היגד דורג בסולם של 5 דרגות מ-1 (לא מסכים בכלל), עד 5 (מסכים במידה רבה).

2.4.1.2. שאלון התכונות המאפיינות את המורה המצליח

השאלון ששימש אותנו במחקר זה שימש גם את שרמן ובן מנחם (1990). שאלון זה נבנה במקורו על ידי מומחים מארצות הברית, Edward et al, (1983). השאלון כלל 25 פריטים. הנבדקים התבקשו לציין את עמדתם בנוגע לתכונות המאפיינות את המורה המצליח. האפיון החשוב ביותר קיבל את הערך 5, ואילו זה שחשיבותו היא הנמוכה ביותר קיבל את הערך 1.

2.5. ניתוח גורמים ומהימנות השאלון

הפריטים בשאלון מתארים מגוון של תפיסות, עמדות ואמונות. לשאלון זה שני חלקים: (א) שאלון תפיסות ועמדות חברתיות שמרכיביו הם: קולקטיביות

ואינדיבידואליות, דתיות פרקטית ואמונה, חלוקת תפקידים לפי מגדר; (ב) שאלון תפיסת התכונות המאפיינות את המורה המצלח. לוח 1 להלן מסכם את מהימנות ציוני השאלונים ואת המדדים שנגזרו מניתוח הגורמים.

מהימנותו של המרכיב **תפיסות ועמדות כלפי חברה קולקטיבית** הייתה $\alpha=.77$. **מידת מהימנות זו מציינת עקיבות פנימית גבוהה. נוסף לכך, נערך ניתוח גורמים** אשר הוכנסו בו 50 פריטי המרכיב ונבדקה מידת התאמתם לקיומם של גורמים נסתרים (או לקיומו של גורם אחד) המייצגים את מידת הקולקטיביות והאינדיבידואליות. בניתוח גורמים של ציוני מרכיב הקולקטיביות, נמצאו חמישה גורמים בעלי משמעות בהתאם לפריטים שנכללו בהם.

גורם ראשון כלל חמישה פריטים (22-25) בעלי טעינות הגבוהה מ-0.4 ביחס לגורם (להלן – פריטים דומיננטיים). גורמים אלה מתארים היבטים שונים הקשורים למידת השייכות וההזדהות עם הקבוצה. גורם זה יכולה להלן **מדד שייכות והזדהות עם הקבוצה**. למדד זה נבנה סולם המבוסס על ממוצע הפריטים הכלולים בו. גורם זה מסביר 7.4% מסך כל השונות של המרכיב "תפיסות ועמדות כלפי חברה קולקטיבית", והוא בעל ערך של $\alpha=.82$ (ציון גבוה מעיד על רמת הרמוניה גבוהה בין חברי הקבוצה).

גורם שני כלל 6 פריטים דומיננטיים (1,2,4,6,10,14), אשר מתארים היבטים שונים לתמיכה, לדאגה ולעזרה לשכנים ולחמולה הגדולה. גורם זה יכולה להלן **מדד תמיכה הדדית בתוך הקבוצה**. למדד זה נבנה סולם המבוסס על ממוצע הפריטים הכלולים בו. גורם זה מסביר 6.3% מסך כל השונות של המרכיב "תפיסות ועמדות כלפי חברה קולקטיבית", והוא בעל ערך של $\alpha=.77$ (ציון גבוה מעיד על רמת עזרה ותמיכה הדדית בין חברי הקבוצה).

גורם שלישי כלל 5 פריטים דומיננטיים (37-34, 38) המשמשים לתיאור היבטים שונים הקשורים למידת שיתוף הפעולה בין חברי הקבוצה. גורם זה יכולה להלן **מדד שיתוף הפעולה בין חברי הקבוצה**. למדד זה נבנה סולם המבוסס על ממוצע הפריטים הכלולים בו. גורם זה מסביר 5.7% מסך כל השונות של המרכיב "תפיסות ועמדות כלפי חברה קולקטיבית", והוא בעל ערך של $\alpha=.77$ (ציון גבוה מעיד על רמת תחרות נמוכה בין חברי הקבוצה).

גורם רביעי כלל חמישה פריטים דומיננטיים (33-29) אשר מתארים היבטים שונים של ביטוי אינדיבידואלי ברמת הכישורים והמיומנויות. גורם זה יכולה להלן **מדד לביטוי היכולת המשותפת הקבוצתית**. למדד זה נבנה סולם המבוסס על

ממוצע הפריטים הכלולים בו. גורם זה מסביר 5.6% מסך כל השונות של המרכיב "תפיסות ועמדות כלפי חברה קולקטיבית", והוא בעל ערך של $\alpha=.77$ (ציון גבוה מעיד על רמת ביטוי אינדיבידואלית נמוכה בין חברי הקבוצה).

גורם חמישי כלל חמישה פריטים דומיננטיים (20,19,18,17,11), אשר מתארים היבטים שונים הקשורים למידת הלכידות וההזדהות עם חברי הקבוצה, גורם זה יכול להלן **מדד הלכידות המשפחתית והחברתית**. למדד זה נבנה סולם המבוסס על ממוצע הפריטים הכלולים בו. גורם זה מסביר 5.0% מסך כל השונות של המרכיב "תפיסות ועמדות כלפי חברה קולקטיבית", והוא בעל ערך של $\alpha=.62$ (ציון גבוה מעיד על רמת לכידות משפחתית וחברתית גבוהה בין חברי הקבוצה).

נבנה מדד חדש המבוסס על ממוצע הפריטים הכלולים בחמשת הגורמים הללו. מדד זה מבטא את התפיסות ואת העמדות כלפי חברה קולקטיבית בהתאם לחמשת הגורמים שלעיל. מדד זה יכול להלן **מדד קולקטיביות ואינדיבידואליות כללי**. חמשת הגורמים יחד מסבירים 30.0% מסך כל השונות של המרכיב "תפיסות ועמדות כלפי חברה קולקטיבית", וערכו של מדד זה הוא $\alpha=.75$ (ציון גבוה מעיד על רמת קולקטיביות גבוהה).

מהימנותו של המרכיב "תפיסות ועמדות כלפי הדת" הייתה $\alpha=.62$. **מהימנות זו מציינת מידה גבוהה של עקיבות פנימית. זאת ועוד: נערך ניתוח גורמים** שהוכנסו בו שמונת פריטי המרכיב ונבדקה מידת התאמתם לקיומם של גורמים נסתרים (או לקיומו של גורם אחד) המייצגים את התפיסות ואת העמדות כלפי הדת. בניתוח גורמים של ציוני מרכיב זה נמצא גורם אחד בעל משמעות. גורם זה כלל חמישה פריטים (1-5) בעלי טעינות הגבוהה מ-0.7. פריטים אלה מתארים היבטים שונים בתפיסות ובעמדות הנוגעים לאמונה האישית ביסודות המרכזיים של הדת, כגון: אלוהים, שליחים ונביאים, ספרי קודש, מלאכים ויום הדין. גורם זה יכול להלן **מדד דתיות/אמונה**. למדד זה נבנה סולם המבוסס על ממוצע הפריטים הכלולים בו. גורם זה מסביר 42.2% מסך כל השונות של המרכיב "תפיסות ועמדות כלפי הדת", והוא בעל ערך של $\alpha=.88$ (ציון גבוה מעיד על רמת דתיות/אמונה גבוהה בקרב אוכלוסיית המחקר).

מהימנותו של המרכיב "תפיסות ועמדות כלפי חלוקת תפקידים על פי מגדר" הייתה $\alpha=.87$. בניתוח גורמים של ציוני המרכיב "תפיסות ועמדות כלפי חלוקת תפקידים לפי מגדר" שכלל 59 פריטים נמצאו 6 גורמים בעלי משמעות בהתאם לפריטים הכלולים בהם.

גורם ראשון כולל 9 פריטים דומיננטיים (9,16,20,37,38,44,45,46,57), המתארים היבטים שונים למידת השוויון בין המינים בהישגים האקדמיים ובפיתוח מקצועי וקריירה. גורם זה יכולה להלן **מדד שוויון בהישגים ובמקצוע**. למדד זה נבנה סולם המבוסס על ממוצע הפריטים הכלולים בו. גורם זה מסביר 7.5% מסך כל השונות של המרכיב "תפיסות ועמדות כלפי חלוקת תפקידים על פי מגדר", והוא בעל ערך של $\alpha=.80$ (ציון גבוה מעיד על תפיסה שוויונית בין המינים בהישגיות ובמקצוע).

גורם שני כלל 8 פריטים דומיננטיים (18,19,40,49,50,54,58,59), המתארים היבטים שונים בחשיבות הנישואין ולמידת השוויון בביצוע מטלות הבית וניהול המשפחה. גורם זה יכולה להלן **מדד חלוקת תפקידים בבית (ניהול וביצוע)**. למדד זה נבנה סולם המבוסס על ממוצע הפריטים הכלולים בו. גורם זה מסביר 5.7% מסך כל השונות של המרכיב "תפיסות ועמדות כלפי חלוקת תפקידים על פי מגדר", והוא בעל ערך של $\alpha=.82$ (ציון גבוה מעיד על תפיסה שוויונית בין המינים בניהול ותפעול הבית).

גורם שלישי כלל 4 פריטים דומיננטיים (4,5,8,28) המתארים אמונה בחלוקת תפקידים שוויונית בין גבר ואישה. גורם זה יכולה להלן **מדד מידת האמונה בשוויון בין מינים**. למדד זה נבנה סולם המבוסס על ממוצע הפריטים הכלולים בו. גורם זה מסביר 4.1% מסך כל השונות של המרכיב "תפיסות ועמדות כלפי חלוקת תפקידים על פי מגדר", והוא בעל ערך של $\alpha=.64$ (ציון גבוה מעיד על אמונה גבוהה בשוויון בין המינים).

גורם רביעי כלל 4 פריטים דומיננטיים (6,23,25,55) המתייחסים להיבטים שונים הנוגעים לחשיבות העזרה שמגישה האישה לבעלה ולצורך שלה (האישה כמקור עזר לבעל). גורם זה יכולה להלן **מדד 'האישה בבית אינה מקור עזרה בלבד'**. למדד זה נבנה סולם המבוסס על ממוצע הפריטים הכלולים בו. גורם זה מסביר 4.0% מסך כל השונות של המרכיב "תפיסות ועמדות כלפי חלוקת תפקידים על פי מגדר", והוא בעל ערך של $\alpha=.65$ (ציון גבוה מעיד על כך שהאישה אינה נתפסת אך ורק כמקור עזר לבעלה).

גורם חמישי כלל 3 פריטים דומיננטיים (24,26,34). פרטים אלה מתייחסים להיבטים שונים הקשורים לחשיבותה של המשפחה לעומת הקריירה. גורם זה יכולה להלן **מדד עדיפות משפחה על פני קריירה**. למדד זה נבנה סולם המבוסס על ממוצע הפריטים הכלולים בו. גורם זה מסביר 4.1% מסך כל השונות של המרכיב "תפיסות

ועמדות כלפי חלוקת תפקידים על פי מגדר", והוא בעל ערך של $\alpha=.68$ (ציון גבוה מעיד על יכולתה של האישה לפתח קריירה משלה).

גורם שישי כלל 3 פריטים דומיננטיים (48,41,15) שתיארו היבטים שונים בכל הנוגע לשוויון בהישגים השכליים. גורם זה יכולה להלך **מדד הישג שכלי שוויוני**. למדד זה נבנה סולם המבוסס על ממוצע הפריטים הכלולים בו. גורם זה מסביר 4.0% מסך כל השונות של המרכיב "תפיסות ועמדות כלפי חלוקת תפקידים על פי מגדר", והוא בעל ערך של $\alpha=.66$ (ציון גבוה מעיד על תפיסה שוויונית לפי מגדר בהישגים השכליים).

נבנה מדד חדש על בסיס ממוצע הפריטים הכלולים בששת הגורמים הללו. מדד זה מבטא את התפיסות ואת העמדות כלפי חלוקת תפקידים על פי מגדר בהתאם לששת הגורמים שלעיל. גורם זה יכולה להלך **מדד חלוקת תפקידים שוויונית לפי מגדר (כללי)**. ששת הגורמים יחד מסבירים 30.0% מסך כל השונות של המרכיב "תפיסות ועמדות כלפי חלוקת תפקידים על פי מגדר", והוא בעל ערך של $\alpha=.86$ (ציון גבוה מעיד על תפיסות ועל עמדות שוויוניות כלפי חלוקת תפקידים לפי מגדר).

מהימנותו של שאלון **תפיסת התכונות המאפיינות את המורה המצליח** הייתה $\alpha=.90$. ניתוח גורמים שכלל 25 פריטים נמצאו 6 גורמים בעלי משמעות בהתאם לפריטים שנכללו בהם.

גורם ראשון כלל 6 פריטים דומיננטיים (20,19,18,16,15,10). פריטים אלה מתארים את המורה המצליח כמי שמפתח את היכולת הקוגניטיבית והעצמית של כל תלמיד בכיתה ומטפח תקשורת ושיתוף פעולה בינו לבין התלמידים ובינו לבין צוות בית הספר וההורים. גורם זה יכולה להלך **מדד פיתוח יכולת קוגניטיבית ותקשורת עם תלמידים**. למדד זה נבנה סולם המבוסס על ממוצע הפריטים הכלולים בו. גורם זה מסביר 16.6% מסך כל השונות של המרכיב "תפיסת התכונות המאפיינות את המורה המצליח", והוא בעל ערך של $\alpha=.86$ (ציון גבוה של מדד זה מלמד שהתכונות שלעיל מאפיינות מורה מצליח).

גורם שני כלל 4 פריטים דומיננטיים (34,23,22,4). הפרטים שבו מתארים את המורה המצליח כמי ששומר על התלמידים, שומר על קשר טוב והוגן עמם ומייצר אווירה חיובית בכיתה. גורם זה יכולה להלך **מדד יצירת אווירה נינוחה בכיתה ושמירה עליה**. למדד זה נבנה סולם המבוסס על ממוצע הפריטים הכלולים בו. גורם זה מסביר 12.2% מסך כל השונות של המרכיב "תפיסת התכונות המאפיינות את

המורה המצליח", והוא בעל ערך של $\alpha=.79$ (ציון גבוה של מדד זה מצביע על כך שבעיני הנבדקות התכונות שלעיל מאפיינות מורה מצליח).

גורם שלישי כלל 5 פריטים דומיננטיים (5,6,8,12,13). בהסתמך על פריטים אלה מורה מצליח מתואר כמי ששומר על אתיקה מקצועית, מגוון בשיטות הלימוד, מתכנן את השיעור ובקיא בחומר הנלמד. גורם זה יכולה להלן **מדד רמה מקצועית ושליטה בידע**. למדד זה נבנה סולם המבוסס על ממוצע הפריטים הכלולים בו. גורם זה מסביר 10.3% מסך כל השונות של המרכיב "תפיסת התכונות המאפיינות את המורה המצליח", והוא בעל ערך של $\alpha=.78$. (ציון גבוה של מדד זה מצביע על כך שבעיני הנבדקות תכונות המורה שלעיל הן התכונות הדומיננטיות המאפיינות מורה מצליח).

גורם רביעי כלל 3 פריטים דומיננטיים (9,14,21). בפריטים אלה המורה המצליח מתואר כמורה עדכני, שולט בכיתה, שומר על משמעת ומעריך נכונה את הישגי התלמידים. גורם זה יכולה להלן **מדד הוראה עדכנית קלסית**. למדד זה נבנה סולם המבוסס על ממוצע הפריטים הכלולים בו. גורם זה מסביר 8.9% מסך כל השונות של המרכיב "תפיסת התכונות המאפיינות את המורה המצליח", והוא בעל ערך של $\alpha=.62$.

גורם חמישי כלל 5 פריטים דומיננטיים (3,7,11,17,25). פריטים אלה מתארים מורה מצליח כמי שנמצא בקשר טוב עם צוות בית הספר, בעל יכולת התאקלמות גבוהה, רגיש לצורכי התלמידים ובקיא בתכניות הלא פורמאליות בבית הספר. גורם זה יכולה להלן **מדד התמודדות בסביבה הלימודית**. למדד זה נבנה סולם המבוסס על ממוצע הפריטים הכלולים בו. גורם זה מסביר 8.2% מסך כל השונות של המרכיב "תפיסת התכונות המאפיינות את המורה המצליח", והוא בעל ערך של $\alpha=.68$.

נבנה מדד חדש המבוסס על ממוצע הפריטים הכלולים בחמשת הגורמים הללו. מדד זה מבטא את תפיסת התכונות המאפיינות את המורה המצליח בהתאם לחמשת הגורמים שלעיל. גורם זה יכולה להלן **מדד תפיסת תכונות המורה המצליח (כללי)**. חמשת הגורמים יחד מסבירים 56.7% מסך כל השונות של המרכיב "תפיסת התכונות המאפיינות את המורה המצליח", והוא בעל $\alpha=.90$. (ציון גבוה מעיד על תפיסת המורה כמצליח יותר).

לוח 1: ערכי אלפא קרונבך של ציוני המדדים

מדד 7	מדד 6	מדד 5	מדד 4	מדד 3	מדד 2	מדד 1	מרכיב (שאלון)/ מדדים (אלפא)
	קולקטיביות ואינדיבידואליות (כללי) (.62)	לכידות משפחתית וחברתית (.62)	יכולת משותפת קבוצתית (.70)	שיתוף פעולה בין חברי הקבוצה (.77)	תמיכה הדדית בתוך הקבוצה (.77)	שייכות והזדהות עם הקבוצה (.82)	תפיסות ועמדות כלפי חברה קולקטיבית
						דתיות/אמונה (.88)	תפיסות ועמדות כלפי הדת
חלוקת תפקידים שוויונית לפי מגדר (כללי) (.86)	הישג שכלי שוויוני (.66)	עדיפות משפחה על פני קריירה (.68)	האישה בבית אינה מקור עזרה בלבד (.65)	אמונה בשוויון בין המינים (.64)	חלוקת תפקידים שוויונית בבית (ניהול וביצוע) (.82)	שוויון בהישגים ובמקצוע (.80)	תפיסות ועמדות כלפי חלוקת תפקידים לפי מגדר
	תפיסת תכונות המורה המצליח (כללי) (.90)	התמודדות עם הסביבה הלימודית (.68)	הוראה עדכנית קלסית (.62)	רמה מקצועית ושליטה בידע (.78)	יצירת אווירה נינוחה בכיתה ושמיירה עליה (.79)	פיתוח יכולת קוגניטיבית ותקשורת עם התלמידים (.86)	התכונות המאפיינות את המורה המצליח

2.6. מהלך המחקר

השאלונים הועברו בכיתות הלימוד במכללה האקדמית להכשרת עובדי הוראה בסכנין לקראת סוף שנת הלימודים תשס"ט. הסטודנטיות ענו על השאלון באופן אנונימי. השאלונים הועברו על ידי החוקרים.

3. ממצאים

לוח 2. א. שלהלן מוצגות השוואות בין ממוצעי המדדים "תפיסות ועמדות כלפי חברה קולקטיבית". באופן כללי, נצפתה רמה בינונית במדד הקולקטיביות והאינדיבידואליות הכללי (ממוצע 3.17 וטווח 2.2-4.9), ורמה נמוכה של נטייה לקולקטיב בכל מה שקשור למדדים "שיתוף פעולה בין חברי הקבוצה" ו"הצגת יכולת קבוצתית". במילים אחרות, הסטודנטיות נוטות להבליט את יכולתן (כישורים ומיומנויות) ברמה אישית ולא ברמה קבוצתית ואינן חושבות ששיתוף פעולה בין חברי הקבוצה הוא אפקטיבי עבורן. לעומת

זאת, נצפתה רמה גבוהה של נטייה לקולקטיביות בכל הקשור לתמיכה הדדית בין חברי הקבוצה וללכידות משפחתית וחברתית. הסטודנטיות מדווחות על רמת קולקטיביות גבוהה ברובד המשפחתי והחברתי, לעומת רמת קולקטיביות נמוכה ברובד האישי המקצועי (הישגים, מיומנויות, כישורים, פיתוח קריירה, קידום מקצועי).

לוח 2.א: ממוצע ציוני המדדים של הממד "תפיסות ועמדות כלפי חברה קולקטיבית"

קולקטיביות ואינדיבידואליות (כללי)	לכידות משפחתית וחברתית	יכולת קבוצתית	שיתוף פעולה בין חברי הקבוצה	תמיכה הדדית בתוך הקבוצה	שייכות והזדהות עם הקבוצה	תפיסות ועמדות כלפי חברה קולקטיבית
3.17	4.24	1.76	2.23	3.90	3.26	ממוצע
0.34	0.46	0.57	0.71	0.63	0.83	סטיית תקן
4.9-2.2	5.0-3.2	4.4-1.0	5.0-1.0	5.0-1.0	5.0-1.0	טווח ציונים

לוח 2.ב: מקדמי מתאם פירסון בין ציוני המדדים של הממד "תפיסות ועמדות כלפי חברה קולקטיבית" לבין ציוני המדדים של הממד "התכונות המאפיינות את המורה המצליח"

קולקטיביות ואינדיבידואליות (כללי)	לכידות משפחתית וחברתית	יכולת קבוצתית	שיתוף פעולה בין חברי הקבוצה	תמיכה הדדית בתוך הקבוצה	שייכות והזדהות עם הקבוצה	מדדים
.241 a	.272 a	-.212 b	n.s	.362 a	.234 a	פיתוח יכולת קוגניטיבית ותקשורת עם התלמידים
.224 a	.206 b	n.s	n.s	.353 a	n.s	יצירת אווירה נינוחה בכיתה ושמירה עליה
n.s	.232 b	-.291 a	-.181 b	.313 a	.207 b	רמה מקצועית ושליטה בידע
n.s	.183 b	-.240 a	-.226 b	.188 b	n.s	הוראה עדכנית קלסית
.260 a	.152 c	n.s	n.s	.387 a	.214 b	התמודדות עם הסביבה הלימודית

not significant : n.s , $P < 0.01$: a, $P < 0.05$: b, $P < 0.10$: c

לוח 2.ב מצביע על מתאם שלילי מובהק סטטיסטית (ברמת מובהקות עד 5%) בין המדדים הבאים: "שיתוף פעולה בין חברי הקבוצה" ו"יכולת קבוצתית" בממד "תפיסות ועמדות כלפי חברה קולקטיבית" לבין המדדים הבאים: "פיתוח יכולת קוגניטיבית ותקשורת עם התלמידים", "רמה מקצועית ושליטה בידע" ו"הוראה עדכנית קלסית" בממד "התכונות המאפיינות את המורה המצליח". רוצה לומר, הסטודנטיות אשר מצדדות בהבלטת היכולת האישית (כישורים ומיומנויות) בממד "תפיסות ועמדות כלפי חברה קולקטיבית", מעניקות ציונים גבוהים לתכונות המאפיינות את המורה המצליח הקשורות למדדים הבאים: "פיתוח יכולת קוגניטיבית ותקשורת עם התלמידים", "רמה מקצועית ושליטה בידע" ו"הוראה עדכנית קלסית". מדדים אלה מבטאים את העבודה המקצועית של המורה בשתי רמות, ברמה הפרטנית וברמה הקולקטיבית (מול התלמידים בכיתה). נוסף לכך, מלוח 2.ב עולה שכאשר הסטודנטיות מעניקות ציונים גבוהים לפריטים שבמדד התמיכה החדית בין חברי הקבוצה (דאגה, עזרה, חמלה, הבנה לאחר), הן מעניקות בהתאם ציונים גבוהים בממד המתייחס לתכונות המאפיינות את יחסו של המורה המצליח כלפי התלמידים בכיתה, לכן הן מעניקות ציונים גבוהים לכל המדדים (התכונות) של ממד התכונות המאפיינות את המורה המצליח.

נמצא כי ממוצע הממד "דתיות/אמונה" היה 4.95 (טווח 3.6-5.0), כשסטיית התקן היא 0.2. הווה אומר: אף על פי שנתונים אלה מעידים על רמת אמונה גבוהה, הרמה הפרקטית של ממד הדתיות לא הייתה מובהקת. זאת ועוד, נמצא מתאם שלילי מובהק סטטיסטית (ברמת מובהקות 10%) בין הממד "דתיות/אמונה" לבין הממד "הוראה עדכנית קלסית" בממד "התכונות המאפיינות את המורה המצליח". לשון אחר: ככל שהסטודנטיות דתיות יותר (כפי שעולה מהמדד "דתיות/אמונה") הן מייחסות חשיבות פחותה יותר (מעניקות ציונים נמוכים יותר) לתכונות הקשורות להוראה עדכנית קלסית (מורה משתלם כל הזמן, שומר על משמעת בכיתה ומעריך נכונה את הישגי התלמידים). לא נמצא מתאם מובהק סטטיסטית (ברמת מובהקות של עד 10%) בין הממד "דתיות/אמונה" לבין שאר המדדים של הממד "התכונות המאפיינות את המורה המצליח".

עם זאת, נמצא מתאם חיובי מובהק סטטיסטית בין פריט מס' 7 (באיזה מידה את/ה מקיים/ת מצוות הדת, כמו תפילה וכו'; להלן מדד "דתיות-פרקטית") אשר מבטא את ההיבט הפרקטי של הדתיות, לבין המדדים הבאים: "יצירת אווירה נינוחה בכיתה

ושמירה עליה" (מקדם קורלציה של 0.254. ברמת מובהקות של 1%); "רמה מקצועית ושליטה בידע" (מקדם קורלציה של 0.168. ברמת מובהקות של 10%).

בלוח 3 שלהלן מוצגות השוואות ממוצעים בין המדדים של הממד "תפיסות ועמדות בכל הנוגע לחלוקת תפקידים על לפי מגדר". מלוח זה עולה נטייה בינונית לשוויוניות בין המינים. (ממוצע 3.55 וטווח 2.6-4.6), בעיקר בתחום ההישגים והמקצוע – בתחום זה תפיסתן היא שהאישה אינה מפרנסת שנייה בבית. לעומת זאת, הן מצדדות בשמירה על המשפחה יותר משהן מצדדות בפיתוח הקריירה. כמו כן, מתשובותיהן של הסטודנטיות עולה תפיסה לא שוויונית בכל הנוגע לחלוקת התפקידים בבית (ניהול וביצוע).

לוח 3 : ממוצע ציוני המדדים של הממד "תפיסות ועמדות בכל הנוגע לחלוקת תפקידים לפי מגדר"

תפיסות ועמדות כלפי חלוקת תפקידים לפי מגדר	שוויון בהישגים ובמקצוע	חלוקת תפקידים שוויונית בבית (ניהול וביצוע)	אמונה בשוויון בין המינים	האישה בבית אינה מקור לעזרה בלבד	עדיפות משפחה על פני קריירה	הישג שכלי שוויוני	חלוקת תפקידים שוויונית על לפי מגדר (כללי)
ממוצע	4.12	3.22	3.30	4.20	2.38	3.40	3.55
סטיית תקן	0.55	0.73	0.81	0.66	0.93	0.89	0.46
טווח ציונים	5.0-2.8	5.0-1.2	5.0-1.2	5.0-2.0	5.0-1.0	5.0-1.3	4.6-2.6

נמצא מתאם חיובי מובהק סטטיסטית (ברמת מובהקות של 1%) בין הממד "שוויון בהישגים ובמקצוע בין המינים" לבין התכונות הקשורות למדדים הבאים: "פיתוח יכולת קוגניטיבית ותקשורת עם התלמידים" (מקדם קורלציה 0.277. ברמת מובהקות של 1%) ו"הוראה עדכנית קלסית" (מקדם קורלציה 0.334. ברמת מובהקות של 1%). כלומר, ככל שהסטודנטיות מצדדות יותר בשוויון בין המינים, בהישגיות ובמקצוע הן מדרגות גבוה יותר את תכונותיו של המורה הטוב, הקשורות לממד "פיתוח יכולת קוגניטיבית ותקשורת עם התלמידים" ואת אלה הקשורות לממד "הוראה עדכנית קלסית" (מורה משתלם כל הזמן, שומר על משמעת בכיתה ומעריך נכונה את הישגי התלמידים). כאשר הסטודנטיות מצדדות יותר בממד "אמונה לשוויון בין המינים" הן

נוטות להעניק ציונים נמוכים לתכונות הקשורות למדדים הבאים: "יצירת אווירה נינוחה בכיתה ושמירה עליה" (מקדם קורלציה 0.154- עם רמת מובהקות 10%) ו"התמודדות עם הסביבה הלימודית" (מקדם קורלציה 0.212- עם רמת מובהקות 5%). דהיינו, סטודנטיות המאמינות בשוויון בין המינים מעניקות ציונים גבוהים יותר לתכונותיו של המורה המצליח המבטאות עבודה מקצועית ברמה הפרטנית מול התלמיד.

זאת ועוד: נמצאה קורלציה חיובית מובהקת סטטיסטית (ברמת מובהקות של 10%) בין הממד "האישה בבית אינה מקור לעזרה בלבד" לבין הממד "פיתוח יכולת קוגניטיבית ותקשורת עם התלמידים". במילים אחרות, אישה המאמינה בשוויון בין המינים בכישורים ובהישגים (כמפרנסת שווה) מעניקה ציונים גבוהים לתכונותיו של המורה המצליח הקשורות לממד "פיתוח יכולת קוגניטיבית ותקשורת עם התלמידים". תכונות אלה מבטאות עבודה פרטנית מול התלמידים. זאת ועוד, לא נמצאה קורלציה מובהקת סטטיסטית בין השילובים האחרים בין מדדי התכונות המאפיינות את המורה המצליח לבין מדדים שבחנו את התפיסות והעמדות כלפי חלוקת התפקידים על לפי מגדר.

בלוח 4 שלהלן, מוצגות השוואות בין הממוצעים של מדדי התכונות המאפיינות את המורה המצליח בהתאם לתפיסתן של הסטודנטיות. באופן כללי, מאפייניו של המורה המצליח דורגו ברמה גבוהה (ממוצע 4.47 וטווח 3.6-5.0). הסטודנטיות ציינו שהתכונות החשובות ביותר למורה מצליח הן: יצירת אווירה נינוחה בכיתה ושמירה עליה; רמה מקצועית גבוהה ושליטה בידע; יכולת לפיתוח היכולות הקוגניטיביות של התלמידים וכן תקשורת פתוחה וסימטרית עם התלמידים. הסטודנטיות דירגו (בסדר יורד) את התכונות הפחות חשובות בעיניהן המאפיינות מורה מצליח, באופן הבא: מידת התמודדותו של המורה עם הסביבה הלימודית ומורה המתאפיין בהוראה עדכנית קלסית.

לוח 4: ממוצע ציוני המדדים של הממד "התכונות המאפיינות את המורה המצליח"

תכונות המאפיינות את המורה המצליח	פיתוח יכולת קוגניטיבית ותקשורת עם התלמידים	יצירת אווירה נינוחה בכיתה ושמירה עליה	רמה מקצועית ושליטה בידע	הוראה עדכנית קלסית	התמודדות עם הסביבה הלימודית	תפיסת תכונות המורה המצליח (כללי)
ממוצע	4.56	4.62	4.51	4.32	4.30	4.47
סטיית תקן	0.42	0.44	0.46	0.56	0.50	0.37
טווח ציונים	3.5-5.0	2.7-5.0	3.0-5.0	2.6-5.0	3.2-5.0	3.6-5.0

כדי להבליט ולחדד את הקשר בין התכונות והמאפיינים התרבותיים לבין התכונות המאפיינות את המורה הטוב נבנה מדד חדש אשר מבטא את התכונות ואת המאפיינים התרבותיים לפי שלושת הממדים של הממד "תפיסות ועמדות חברתיות". הממד החדש נבנה באופן הבא: כדי לחדד את השפעת הדת החלפנו את הממד "דתיות/אמונה" בממד "דתיות-פרקטית". כל אחד מן הממדים הבאים – הממד "קולקטיביות ואינדיבידואליות (כללי)", הממד "חלוקת תפקידים שוויונית על לפי מגדר (כללי)" והמדד "דתיות-פרקטית" – קודד בנפרד לשני ערכים לפי ערך החציון השייך לו. לאחר הקידוד התקבלו 3 מדדים חדשים שלכל אחד מהם שני ערכים; ערך 1 (מתחת לחציון) וערך 2 (מעל לחציון). בהתאם לכך, חושב מדד כללי חדש המבוסס על סכום שלושת הממדים החדשים (שיכונה להלן "מדד תרבותי – כללי"). מדד זה מבטא את התכונות ואת המאפיינים התרבותיים של הסטודנטיות. הערכים האפשריים של מדד זה הם: 3,4,5,6. מדד זה קודד שוב לשני ערכים; ערך 1 (עבור הערכים 3,4, שיכונה להלן "תכונות ומאפיינים תרבותיים מסורתיים") וערך 2 (עבור הערכים 5,6, שיכונה להלן "תכונות ומאפיינים תרבותיים מודרניים").

לוח 5 שלהלן מראה את ערכי מבחן t בהשוואה בין ממוצעייהם של שני מדגמים בלתי תלויים, למדדים של התכונות המאפיינות את המורה המצליח. מלוח זה עולה שהסטודנטיות בעלות התכונות והמאפיינים התרבותיים המודרניים מעניקות ציונים גבוהים יותר לתכונות המאפיינות לדעתן את המורה המצליח, תכונות כגון: פיתוח יכולת קוגניטיבית ותקשורת עם התלמידים, יצירת אווירה נינוחה בכיתה ושמירה עליה, רמה מקצועית גבוהה ושליטה בידע (במובנהקות סטטיסטית גבוהה), מאשר הסטודנטיות בעלות התכונות והמאפיינים התרבותיים המסורתיים:

לוח 5: ערכי t של ממוצעי המדדים של הממד "התכונות המאפיינות את המורה המצליח לפי מדד תרבותי (כללי)"

תכונות המאפיינות את המורה המצליח (ממוצע)	פיתוח יכולת קוגניטיבית ותקשורת עם התלמידים	יצירת אווירה נינוחה בכיתה ושמירה עליה	רמה מקצועית ושליטה בידע	הוראה עדכנית קלסית	התמודדות עם הסביבה הלימודית	תפיסת תכונות המורה המצליח (כללי)
4.48	4.51	4.41	4.29	4.26	4.40	תכונות ומאפיינים תרבותיים מסורתיים (ממוצע)
66	66	66	66	66	66	N מס' תצפיות
0.44	0.48	0.49	0.53	0.52	0.38	סטיית תקן
4.66	4.74	4.62	4.36	4.35	4.56	תכונות ומאפיינים מודרניים תרבותיים (ממוצע)
56	56	56	56	56	56	N מס' תצפיות
0.38	0.36	0.40	0.60	0.47	0.33	סטיית תקן
2.32 b	2.92 a	2.47 b	n.s	n.s	2.34 b	t ערך
122	122	122	122	122	122	N סה"כ תצפיות
120	120	120	120	120	120	df דרגות חופש

not significant :n.s , $P < 0.01$: a, $P < 0.05$: b

מדדים אלו מציגים את סגנונו של המורה ואת שיטת ההוראה שלו. רוצה לומר: הסטודנטיות בעלות התכונות והמאפיינים התרבותיים המודרניים מעריכות מורה מצליח כמורה המלמד בשתי רמות, הן ברמה הפרטנית (למול התלמיד) והן ברמה הקולקטיבית (למול התלמידים בכיתה). עם זאת לא נמצא הבדל סטטיסטי מובהק בין הסטודנטיות בעלות התכונות והמאפיינים התרבותיים המסורתיים לבין הסטודנטיות בעלות התכונות והמאפיינים התרבותיים המודרניים בכל הנוגע למדדים הבאים: "הוראה עדכנית קלסית" ו"התמודדות עם הסביבה הלימודית". מדדים אלו נוטים יותר לסגנון עבודה קולקטיבי-פרונטאלי בתוך הכיתה.

4. דיון

מחקר זה התמקד בהשפעתם של תכונות ומאפיינים תרבותיים על תפיסתה של דמות "המורה הטוב". הוא בחן את הקשר בין עמדות ותפיסות חברתיות של סטודנטיות מוסלמיות ערביות, פרחי הוראה, לבין תפיסתן את התכונות המאפיינות את המורה המצליח/הטוב. התכונות שמייחס הפרט למורה הטוב מושפעות מחוויותיו האישיות,

מניסיונו לאורך השנים ומן המאפיינים התרבותיים שאותם רכש מילדותו (Bannink & Van Dam, 2007; Reichel & Arnon, 2009).

הבנתה של דמות "המורה הטוב" בעיני פרחי ההוראה תסייע להבין מיהם המורים לעתיד, מה מכוון את התנהגותם, ומהו האידיאל המקצועי-אנושי שהם מייחסים למורה, כלומר לעצמם (רייכל וארנון, 2005).

ככלל, מתשובותיהן של הסטודנטיות עולה שמורה טוב בעיניהן הוא מורה המתאפיין בתכונות אלה: יוצר אווירה טובה ונינוחה בכיתה ושומר עליה; מגלה רמה מקצועית גבוהה ושליטה בידע; מגלה יכולת לפיתוח היכולות הקוגניטיביות של התלמידים; מומחה לתקשורת פתוחה וסימטרית עם התלמידים. ממצאים אלו תואמים את מרבית תיאוריו של המונח "מורה טוב" שהוזכרו על ידי הוגי דעות מהתקופה האסלאמית; כגון אבן ג'מעה (1935), אבן סינא (2007), אל-גיזאלי (2001) ואבן ח'לדון (1965). כמו כן, ממצאים אלו דומים לממצאים שהוזכרו על ידי בן-פרץ, גלעדי וקורץ (1983), אשר מצאו כי המורה האידיאלי נתפס כמומחה בתחום ההוראה, מעודד חשיבה מסתעפת, מטפח חשיבה ביקורתית ומתאים את הסבריו לרמת החשיבה של התלמידים.

הסטודנטיות אשר מצדדות בהבלטת היכולת האישית (כישורים ומיומנויות) בממד "תפיסות ועמדות כלפי חברה קולקטיבית", מעניקות ציונים גבוהים יותר לתכונות המאפיינות את המורה המצליח הקשורות למדדים הבאים: "פיתוח יכולת קוגניטיבית ותקשורת עם התלמידים", "רמה מקצועית, שליטה בידע" ו"הוראה עדכנית קלסית". תכונות אלה מבטאות את העבודה המקצועית של המורה בשתי רמות, הן ברמה הפרטנית והן ברמה הקולקטיבית.

לא נמצא מתאם ברור בין הממד "דתיות/אמונה" לבין הממד "התכונות המאפיינות את המורה הטוב". עם זאת, נמצא מתאם חיובי בין הממד "דתיות-פרקטית" לבין המדדים הבאים: "יצירת אווירה נינוחה בכיתה ושמירה עליה" והמדד "רמה מקצועית ושליטה בידע". הווה אומר: הסטודנטיות תופסות את המורה הטוב כמי שבקיא בחומר הנלמד, יוצר אווירה נינוחה בכיתה ושומר עליה, ובכך מאפשר תהליך למידה ראוי. תפיסה זו נוטה לתפיסה המסורתית הרואה את המורה בעיקר כמקור של ידע (זמורה, 1990).

מן הממצאים עולה שסטודנטיות שצידדו בשוויון בין המינים בכל הנוגע להישגיות ולמקצוע ייחסו חשיבות גדולה יותר לתכונות הקשורות לפיתוח יכולת קוגניטיבית, לתקשורת עם התלמידים ולתכונות שקשורות לממד "הוראה עדכנית קלסית" (מורה

משתלם כל הזמן, שומר על משמעת בכיתה ומעריך נכונה את הישגי התלמידים). תפיסה זו נוטה לתפיסה המודרנית הרואה את המורה לא רק כמקור ידע אלא גם כמחנך וכזה המפתח את אישיותו של התלמיד (זמורה, 1990).

ממחקרים שהשוו בין סטודנטים ערבים לסטודנטים יהודים עולה, שקיים הבדל בין סטודנטים אלה בכל הנוגע למאפייניו של המורה הטוב (קציר ואחרים, 2007; Reichel & Arnom, 2009). מחקרנו זה בחן את השפעתם של התכונות והמאפיינים התרבותיים על תפיסת תכונותיו של "המורה הטוב" בקרב סטודנטיות ערביות בעלות רקע תרבותי דומה – ובכך ייחודו.

ממצאיו מלמדים כי קיימת שונות בתפיסתן של הסטודנטיות את תכונותיו של "המורה הטוב", ושונות זו מקורה בתכונותיהן ובמאפייניהן התרבותיים. כמו כן, ממחקר זה עולה, שמורה המלמד בשתי רמות בעת ובעונה אחת, הן ברמה הפרטנית-למול התלמיד (פיתוח קוגניטיבי, תקשורת סימטרית ופתוחה) והן ברמה הקולקטיבית-למול התלמידים בכיתה (יצירה אווירה נינוחה ושמירה עליה), נתפס בעיני הסטודנטיות בעלות המאפיינים התרבותיים המודרניים כמורה טוב יותר.

רשימת מקורות

- אבן ג'מאה, ב' (1935). **תזכורת של המאזין לבין הדובר בספרות הידען ואת הלומד** (تذكرة السامع والمتكلم في أدب العالم والمتعلم). הודו: חיידר אבאד אלדכן.
- אבן ח'לדון, ע' (1965). **אקדמות למדע ההיסטוריה (מקדמה)**. ירושלים: מוסד ביאליק.
- אבן סינא, א' (2007). **פוליטיקה (كتاب السياسة)**. בירות: הוצאת בדאיתא.
- אל-ג'זאלי, א' (2001). **החייאת מידע הדת (احياء علوم الدين)**. בירות: דאר אל-פכר.
- אבינון, י' (2004). אישיות, מקצועיות וכישורים פדגוגיים. **נעשה ונשמע**, גיליון 31, עלון מכללת סמינר הקיבוצים, עמ' 28.
- אדמנית, ב' (2003). מורה טוב – טוב לו, למשפחתו ולתלמידיו. **מסכת משפחה**. תלפיות, 87-84.
- אלוני, נ' (2006). אמון, אידיאליזם ואישיות. **מעריב**, מוסף שבת, יום שישי 10 בפברואר 2006, מדור "ספרות וספרים", עמ' 27.
- אל עאמרי, ע' (2009). **המורה המצליח (בערבית)**. ירדן, עמאן: דאר אוסאמה.

- בן חורין, יי (2004). מורה טוב דומה להורה טוב. **נעשה ונשמע**. גיליון נובמבר, עלון מכללת סמינר הקיבוצים, עמ' 28.
- זמורה, ד' (1990). שינוי עמדות והתנהגויות מקצועיות במהלך ההכשרה להוראה. **עיון ומחקר בהכשרת מורים**: המכללה לחינוך ע"ש א.ד. גורדון, משרד החינוך והתרבות, 4, 73-95.
- כפיר, ד' ובכר ש' (2002). ההוראה בדרך לפרופסיה: תפיסת אפיוניהם של מורים בעיני העוסקים בהוראה והמכשירים עצמם לעסוק בה. בתוך ב' פרסקו וד' כפיר (עורכות) **דיאלוג מתמשך: ההכשרה להוראה והמעשה החינוכי** (עמ' 34-53). תל אביב: מכון מופ"ת.
- כפיר, ד' ובכר, ש' (1996). **תפיסותיהם של חברי שמונה קבוצות את מקצוע ההוראה ואת אפיוניהם של מורים**. מכללת בית ברל: היחידה למחקר ולהערכה בהכשרה להוראה ובחינוך.
- כרמלי, א' (2006). הבו לנו מחנכים. **פנים – כתב עת לתרבות, חברה וחינוך**, 36, 70-78. הוצאת הסתדרות המורים.
- עואד, י', זועבי, ח' וחליל, מ' (2009). היכרות טרם הכשרה. **במכללה – מחקר, עיון ויצירה, הוצאת המכללה לחינוך ע"ש דויד ילון**, 22, 211-238.
- פרידמן, יי וקורונגולד, נ' (1995). יחסי גומלין בין מורים לתלמידים: נקודת המבט של התלמיד. בתוך ד', בר-טל (עורך) **פעילות גומלין בכיתה, מדריך למידה** (הפרק: תפיסות התלמידים, עמדותיהם והתנהגויותיהם). תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- קובובי, ד' (1977). **בין מורה לתלמיד: המורה הטוב בעיני תלמידיו**. תל אביב: ספרית פועלים.
- קציר, י', עזר, ח' ושלוס, צ' (2007). מאפיינים תרבותיים ולשוניים של דמות 'המורה הטוב' בשיח הכתוב בעברית בקרב סטודנטים להוראה ערבים ויהודים בשנת הלימודים הראשונה – **דוח מחקר**. מכללת לוינסקי.
- רייכל, נ' וארנון, ש' (2005). שלושה דיוקנאות של מורים במראת הסטודנט להוראה – המורה האידיאלי, מורה המורים ודמות הסטודנט עצמו כמורה. **דפים**, 40, 23-58. שרמן, ע' ובן מנחם, ע' (1990). התכונות המאפיינות את המורה המצליח על פי תפיסת סטודנטים ומורים במכללות לחינוך. **דפים**, 11, 19-25.

- Arnon, S. & Reichel, N. (2009). Closed and open-ended question tools in a telephone survey about "The Good Teacher". *Journal of Mixed Methods Research*, 3(2), 172-196.
- Bannink, A. & Van Dam, J. (2007). Bootstrapping reflection on classroom conversations. *Evaluation and Research in Education*, 20(2), 81-100.
- Barakat, H. (2000). *Arab society in the twentieth century: A study of conditions and relationships*. Beirut: Markiz Dirasat al-wihda al-Arabiya.
- Edward, L. E., Beveridge, S. K. & Edwards, S. W. (1983). *A cross-sectional comparison of the perceived importance of pre-determining characteristics of successful physical education*. Paper presented at the Annual Meeting of the Northern Rocky Mountain Educational Research Association.
- Giroux, A. (1988). Teachers as intellectuals: Toward a critical pedagogy of learning. *Critical Studies in Education Series*. Granby, MA: Bergin & Garvey.
- Hargrove, K. (2005). What makes a good teacher great in the classroom. *Gifted Child Today*, 28(1), 1-30.
- Kambich, C. (2007). The good teacher. *Montessori Life*, 19(3), 4-9.
- Lamm, T. (2000). *In the ideological whirlpool: Education in the twentieth century*. Jerusalem: Magnes.
- Meighan, R. (1981). The view from the pupils. In D. Bar-tal (Ed.) (1994), *Interaction in the Classroom*. Tel Aviv: The Open University.
- Raymond, A. (2007). Good teachers, or great? *Teaching PreK-8*, 37(4), 6.
- Reed, C., Phillips, A., Parrish, T. & Shaw, L. (2002). Joint reflections on mentoring: Creating a legacy of care. In F. K. Kochan (Ed.), *Perspectives in mentoring: The organizational and human dimensions of*

successful mentoring programs and relationships (pp. 103-115).

Greenwich, Conn. : Information Age Pub. c2002.

Reichel, N. & Arnon, S. (2009). A multicultural view of the good teacher in Israel. *Teachers and Teaching*, 15(1), 59-85.

Seginer, R., Karayanni, M., & Mar'i, M. (1990). Adolescents' attitudes toward women's roles: A comparison between Israeli Jews and Arabs. *Psychology of Women Quarterly*, 14(1), 119-133.